

ՀՆԶԱԿ

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՕՐԳԱՆ ՀՆԶԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ՌՈՒՄԲԸ.

Թիւրքիան քաղաքակրթութեամբ է: Ինչպէս ընդանիայում ու Ֆրանսիայում, այնտեղ էլ ունենաւ են ձգում: Եւրոպական մամուլը թէ հայաստանը, թէ պաշտօնական, ամենքն ապշեցան, ամենքը միաձայն կերպով յայտնեցին միեւնոյն կարծիքը. — ումբարկութիւնն ամեն պարագային վնաս է հայկական դատի համար և «անիշխանական» գործողութիւնները բոլորովին անհամապատասխան են հայկական դատի ոգուն ու ձգտման, որ ազգային է: Մեծ Մարդասպանը, հաւատարիմ իր արիւնալի արհեստին, ութ հայ դատապարտեց մահուան... և գործադրեց: Եւրոպական մամուլը մնաց լուռ. մինչև իսկ ցաւակցական զգացման արտայայտութիւն չունեցաւ. — Վահիճը մորթել էր «հայ անիշխանականներ»... Ինչպէս Եւրոպան զլիւստում է եւրոպական անիշխանականներ: Վող սիրտը դող, և եւրոպական հասարակական կարծիքի արտայայտիչ մամուլն անկարող եղաւ «հայ անիշխանականների» մահուան առիթով մի ամենաթեթեւ բողոք իսկ ուղղել սուլթանի դէմ: Որովհետեւ եւրոպական երկիրներում նոյն կերպով են վարում իրանց անիշխանականների հետ եւրոպական քաղաքակրթութիւնը, «ազատամիտ» տէրութիւնները: Հետեւաբար, սուլթանը մեղանշած չէ և բռնաւ էլ Մարդասպան չէ, երբ մահով է պատժում «հայ անիշխանականներին»: Այլ և ընդհակառակը. նա այդ բողոքին դադարում է մարդասպան լինելուց և հանդիսանում է մեծ օրինապահ և հաւատարիմ օրինակող եւրոպական տէրութիւնների: Վրանք են եւրոպական մամուլի կարծիքներն՝ առաւել կամ նազ պարզ կերպով արտայայտած: Վրանք են նաև նոյն իրան Մարդասպանի յայտարարութիւնը, որ ուսմբերի խնդրի առիթով արեց նա մեծ պետութիւններին: Ներքուստ համաձայն, այս վերջիններն արտաբուստ պահեցին առակի իմաստունի լուծիւն: Այդքանըն էլ բաւական էր, որպէս զի նրանց և Ուրա-գործի մէջ սակարկութիւն տեղի չունենար: Եւ չունեցաւ: Եւ բռնի մահով պատժեցան, սուկալի տանջանքի տակ, ութ հայ, որոնց յանցանքը միայն այն էր, որ սիրում էին իրանց ազգը, և պատրաստ էին քաջաբար անձնազոհ լինել, բայց

չը զիտէին ինչպէս ծառայել նրա դատին և զուրկ էին հմուտ ու մտածող ղեկավարներից: Իսկ այնուհետև... այսօր արդէն, եւրոպական թերթերի ասուլիսում, ութ հարիւրից անցնում է Վ. Պօլսում ձերբակալած հայերի թիւը: Պատճառը... Ո՛չ թէ պատճառը, այլ պատրւակը: Պատրւակ չեղած տեղը՝ սուլթանական կառավարութեան համար ոչինչ բան է ստեղծել այն: Այս անգամ սակայն պատրւակ ստեղծելու պէտք չը կար. որն ինքն էր ընկնում որսորդի ձեռքի տակ: Խեղացի յեղափոխականներն իրանք փող փչելով աջ ու ձախ վեհանաճառար յայտարարեցին սուլթանին, թէ իրանց ամենամեծ գործերը դեռ օգոստոսի վերջերը և սեպտեմբերին պէտք է անեն: Ասպետական այդ ոգին որքան էլ սազ գայ Վոն-Լիխտօրն, այնուամենայնիւ զա հաստատութիւն չէ այն բանի, թէ պէտք է թշնամոյ՝ յայտնեա քո անեղիքը: Վա նմանում է այն միամտութեան, որով նշանաւոր է այն զիւղացին, որն աւազակներից թաքնելով, երբ տեսնում է, որ նրանք իրան չեն գտնում, յանկարծ յաղթական կերպով պոռում է և աւազակները տեղն իմանալով՝ վրայ են հասնում ու կողոպտում: Յուցամուլութեան ախտը դեռ մեծ է մի կարգ հայերի մէջ: Եւ ի հարկէ, եթէ ճշմարիտ լուրջ ձեռնարկի պատրաստութիւն չենէր, լուրջ գործիչը երբէք չէր պոռալ ամեն տանիքների զլիով, իր գաղանիքը երևան հանելով: Վա ապացոյց է միայն, որ յեղափոխական գործն իր ամբողջ ծանրակշռութեամբ ու պատմական նշանակութեամբ կշռում է շատ թեթեւամիտ կերպով և երեսաները կրակի հետ են խաղ անում:

Մտածեցէք լուրջ կերպով: Վարժում ենք ազգային դատն այնքան մեծ ու սուրբ է, որ անկեղծ յեղափոխականը կարող է, պէտք է և պարտաւոր է անձնատուր չը լինել միմիայն իր ումբարկական շարժածքների զմայլանքին, առանց մտածելու, թէ ինչ հետեւանքներ կարող են առաջացնել այդ շարժածքներն ազգային դատի և ժողովրդի վերաբերութեամբ: Չէ՞ որ միմիայն մի կարճատե ցուցամուլ փայլի ու աղմուկի համար չեն կարող գործադրել այդ շարժածքները, որպէս նաև խնդիրն ութ-տասը յեղափոխականների անձնազոհ լինելու յատկութեան մէջ չէ (յեղափո-

խականներ, որոնք, սակայն, հերոսական թերթերի ասուլիսներ, տանջանքների տակ, ընկերների անուններ են առել և յայտնուածիւններ արել: Չէք հերքել, անշուշտ, որ կայ մի բարձրագոյն շահ, ազգի փրկութեան խնդիրը, որի առջև պէտք է խոնարհեն ամենքը՝ սկսած ճշմարիտ գործիչից մինչև ամենամոռնի ամբիջի օնիստը, սնափառը: Ուրեմն, մի քիչ խօսակցենք:

Կախ և առաջ թողնենք մի կողմ ախ, որ դրոշակեաններն իրանց ամբողջ գոյութեան ընթացքում միայն երկու «գործ» արած լինելով, դրանցից մէկը, անցեալ տարւայ անտեղի, անժամանակայարմար ու չը մտածւած փորձը — որն այնքան զարհուրելի արհաւիրքներ թափեց Վ. Պօլսի հայերի գլխին՝ տասնեակ հազար կոտորածով, — արդէն դառնապէս ապացուցեց, թէ ռմբարկութեան դիմելը յուսահատութեան ու անկարողութեան նշան է և թէ դրա գործադրութեան ձևերն էլ արդարեւ միայն երևան հանեցին զարմանալի տկարութիւն ու անկարգութիւն դրոշակեանների կազմակերպութեան մէջ, կազմակերպութիւն, որը կարծես իսկի չը կայ էլ: Թողնենք մի կողմ, որ նրանց նաև երկրորդ «գործում», այս փերջին անգամ, նոյն այդ բանը ևս առելի աչքի ընկաւ, և մենք մնացել ենք ապշած ձեռնարկի միամիտ ձևերի և կարգադրութեան վրայ: Չեռնարկողները կարծես որոշած ու մասնաւորած էլ չէին, թէ իսկապէս ինչի՞ և որի՞ դէմ էին ուղղում ռումբը ձգել: Կարծես նրանք որոշել էին միայն մի բան — ռումբերը ձգած լինել, և դրա համար էլ բաժան-բաժան էին արել իրանց գործողութեան կէտերը, ասես թէ իբր շատ կարևոր էր այն, որ ռումբերը մի քանի տեղեր պայթէին: Թողնենք այդ ամենը, որոնք սոյն յօդուածի մէջ մեզ հետաքրքրեցին միայն անցողակի կերպով, և նորից հաստատութիւն հանդիսացան այն գործնական պարզ ճշմարտութեան, թէ որ և է յեղափոխական ձեռնարկն իր աջողութեան համար պահանջում է իրան համաչափ ոյժ, կանոնաւորութիւն ու կազմակերպութիւն:

Հիմա տանք ուղղակի սոյն հարցը, որ մեզ շատ է շփոթում. — ինչի՞ էք ուղղում հասած լինել՝ ռումբեր ձգելով: Դնչումն է դրա նպատակը, դրա իմաստը: Բողոք է դա արդեօք կառավարութեան դէմ. էլ ինչո՞ւ էք այն ժամանակ ռումբեր ձգում և ոչ զէնքերով ցոյց անում: Եւրօպայի՞ ուշադրութիւնն էք ուղղում դարձնել հայկական դատի վրայ սրա լուծման համար. էլ ինչո՞ւ կրկին այդ պարագայում ռումբեր էք ձգում, այն էլ օսմանեան բանկայում, հերօպական մի հաստատութեան մէջ, այդպիսով մեծ պետութիւններին զրգռելով հայերի դէմ, և չէք գործադրում որ և է ուրիշ նը-

պատակայարմար ձեռնարկ: Պատժել էք ուղղում սուլթանի կառավարութեան: Բայց դուք միայն սպանում ու վերաւորում էք մի քանի զրոնապան ու ոստիկան: Խստապահանջ չէք և ոչինչով դոհացող էք, եթէ ձեզ բաւարարութիւն է տալիս այն, որ ձեր ռումբը... գէթ դոնապաններ սպանեց: Կարծում էք Վ. Պօլսը տալիս ու վրայ անել, սուլթանին վախեցնել: Անցեալ տարւայ ձեր փորձից քաջ դիտէք, որ Վ. Պօլսը տալիս ու վրայ անել միայն ինքն սուլթանն է կարող, օգուտելով որ և է պատուակից և երբ հարկ է տեսնում. օրինակ՝ — հայերի կոտորածով. իսկ այս տարի կոտորած անելն իր շահին հակառակ լինելով, նա միայն հարկ է տեսնում հարկւրաւոր ձերբակալութիւններ անել և այդ է անում: Սակայն շատ լաւ. ենթադրում ենք, որ այդ ձեր նպատակներից մէկը լինի, կամ հէնց դրանք բոլորն էլ լինեն ձեր ձեռնարկի նպատակակէտը, բայց դարձեալ չենք հասկանում, թէ ինչո՞ւ անպատճառ ռմբարկութեամբ և ոչ այլ նպատակայարմար միջոցներով: Արդեօք զէնքերի, հրանիւթերի մէջ ամենից շատ ռումբը հաւանեցիք. կամ թէ՞ մըտածեցիք, որ ռումբերով քիչ մարդ շատ բան կանեն. կամ թէ ռումբերի գործածութիւնը թիւրքիայում նոր բան լինելով, ուղեցիք նոր մօզայի՞ ներմուծող լինել: Չը մտածեցիք միթէ, որ ամեն զէնք ու ամեն պայթուցիկ գործածել կարող է միայն ընդհանուր կռիւ, ընդհանուր ընդհարման, ապստամբութեան միջոցին, երբ թշնամու ամեն տեսակ ոյժերի դէմ պէտք է ջանալ ունենալ համապատասխան ոյժեր: Կուբան ձեզ օրինակ: Չը մտածեցիք միթէ, որ ամեն ժամանակ, ամեն պարագային և ամեն-մի փափագի համեմատ չէ կարելի գործածել անխօր կերպով խելքին փչած միջոցը՝ առանց տուժելու, առանց մնալու անպատիժ, առանց չարաչար հետեանքների: Այն՝ որ վտանգում էք յեղափոխական կազմակերպութիւնները, բարդում ու խիստ կուտակում են նորա-նոր դժարութիւններ դրանց անհրաժեշտ նախապատրաստութիւնների առաջ. այն՝ որ անգամաւորում էք յեղափոխական գործը. այն՝ որ շեղում էք իր բուն ուղիից հայկական դատը և նրա իմաստի մասին շփոթում էք հասարակական կարծիքը:

Կայ նաև խնդրի միւս կողմը: Այնպիսի մի ժամանակ, երբ սուլթանը հանգստանում է իր աժանագին յաղթութեան դափնիների վրայ. երբ նա կարողանում է իր ամեն-մի կամքն իրագործել տալ իրան բարեկամ դարձած մեծ պետութիւններին. երբ այդպիսով կարողացաւ մի առժամանակաւ համար ամբացնել իր գահը. երբ միւս կողմից ստեղծւել են բոլորովին տարբեր քաղաքա-

կան հանգամանքներ և մեր ազգային ներքին զբ-
րութիւնը դարձել է բարդ և հայկական դատն էլ
զրւել է խիստ անորոշ ու դժւարին հողի վրայ-
երբ այդպիսով յեղափոխական գործն՝ իր նպա-
տակի իրագործման համար՝ պէտք ունի հսկայա-
կան զօրութեան և հմուտ կերպով մղւած, վը-
ճռական ու անպայման կերպով յաղթանակող ճա-
կատամարտի, որ պէտք է լինի վերջինը, — այդ-
պիսի հանգամանքներում ամեն տեսակ մանր, ցոյ-
ցերը, ամեն տեսակ բռնկումները, ամեն տեսակ
մասնակի շարժումները կապացուցեն զրանց հեղի-
նակների կամ ցուցամոլութիւնը, կամ թեթամիտ
վերաբերութիւնը դէպի ազգային փրկութեան գոր-
ծը, և, վերջին հաշւով, պատճառ կը լինեն յե-
ղափոխականների պարտութեան և թշնամու աւե-
լի ու աւելի աջողութեան: Այսուհետեւ այլ ևս
անտեղի, անժամանակայարմար, իրանց պատմական
պաշտօնը լրացած են ամեն ցոյցերը, ամեն մասնակի
շարժումները: Նրանք յայտնի պարագայում վնա-
սակար էլ կարող են լինել: Ազգային զրութիւնն այս-
օր օրհասական է. օրհասական է նաև ազգի գո-
յութեան ու փրկութեան խնդիրը: Թող յեղափո-
խականներս, այս տեական սոսկալի ճշնաժամի մի-
ջոցին մանաւանդ, կանգնած լինենք մեր սուրբ
կոչման բարձրութեան վրայ: Լինել լուրջ և ոչ
թեթեամիտ, լինել գործիչ և ոչ ցուցամոլ, լաւ
կշռել ներկայ քաղաքական պայմաններն ու նրանց
նշանակութիւնը և ոչ թէ Գօն-Արիստի պէս քա-
մու ջրաղացների հետ կռւել և Գօն-Արիստի պէս
էլ ջարդւել, — ահա մեր խորհուրդը, մեր խնդ-
րին ամեն անկեղծ հայ յեղափոխականին: Թող
յեղափոխական բոլոր ազնիւ կամքերը և անկեղծ
մտքերն իմանան, որ յեղափոխականներիս առաջ
այսուհետեւ միայն մէկ ուղի կայ, առանց շեղումնե-
րի, առանց ոյժերի մասնակի սպառումների. — ա-
պստամբութիւն, որ պէտք է կատարւէ առաւել կամ
նւազ ընդարձակ ծաւալով, ներքին և մանաւանդ
արտաքին քաղաքական զրութեան որոշ բարե-
յաջող ժամանակին: Հսկայական աշխատութիւն
է պէտք, սակայն ստիպողական, արագ ու ժրջան
կերպով առաջ մղւած, որպէսզի յարմար առի-
թին անպատրաստի չը լինենք: Թող յեղափո-
խական բոլոր ազնիւ կամքերը և անկեղծ մտքերն
ունենան այսուհետեւ միայն մէկ ուղղութիւն, մի-
անման գործունէութիւն, մի-միակ յատակադիժ,
մէկ ընդհանուր ընթացք, մէկ ընդհանուր տակտիկա:
Հայն անցաւ անպատմելի արհաւիրքների բովեց,
բայց ահաւոր և վերջին ճակատամարտը դեռ նրա
առաջն է, մօտ ապագայումն է: Աւել դէպի այդ ա-
պագան կերթանք յուսալի սրտով ու եռանդով,
և այդ ապագան կը լինի վրիժառու, վարձատրող
ու պայծառ, եթէ միայն հայ անկեղծ յեղափո-

խականները լաւ ըմբռնեն ու լաւ կշռեն այն գոր-
ծըն ու այն պարտականութիւնը, որ հայութեան
պատմական դատը պահանջում է նրանցից:

Գործենք, բայց զիտեանք, թէ ինչպէս գոր-
ծենք. երթանք առաջ, բայց զիտեանք մեր ու-
ղին:

ԵՐԻՒՆԱԼԻՑ ԸՆԳՀԱՐՈՒՄ

ՊԱՐՍԿԱ-ԹԻՒՐԲԱԿԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԳԼԻՍ

Ուստա-Պարսկական սահմանագլխից մեղ հաղոր-
դում են. —

Հնչակեան «Շանթ» գունդը Աղբակի մօտերը ար-
իւնալից մի պատահական ընդհարում է ունենում
խիստ բազմաթիւ զինւած քիւրդերի հետ: Առիւթ
տեւում է երկար: Առւի ամենատար և ճակատագրական
րոպէում «Շանթ» գնդին օգնութեան են հասնում
Վասպուրականի Հնչակեան խմբերը, ինչ ժամանակ քրո-
դական բանակի թիւն էլ ստւարացել էր հետզհետէ
կռւի վայրը հասնող նորանոր քիւրդ խմբերով: Քիւրդերը
յաղթահարւած նահանջում են: Հնչակեան խմբերը ա-
մենայնդուզն կերպով յարձակում են քիւրդերի վրայ,
իրանց շրջապատող շղթան ձեղքում են և մեծ կո-
տորած տալով թշնամուն, անցնում են առաջ: Հըն-
չակեան խմբերը յաղթական մտնում են Վասպուրա-
կանի խորքերը: Հայերը կորցնում են միայն մի քանի
հոգի, իսկ քիւրդերի կորուստը անհամեմատ աւելի շատ
է:

Առւի ժամանակ սահմանագլխից անցնում է Գրո-
չակեան մի խումբ 150 հոգուց բաղկացած, որը լը-
սելով Հնչակեանների ընդհարումը քիւրդերի հետ և
միաժամանակ ծագած լինելով իրանց մէջ ներքին խը-
ռովութիւններ՝ սահմանագլխից դառնում են յետ:

ՆԱՄԱԿ Կ. ՊՈԼՍԻՑ.

28 Օգոստոս 97.

Սուրբանը օրէ օր զօրք և ռազմամթերք կաւել-
ցնէ յունական հողերի վրայ, ուր արդէն իր բանակ-
ները կը մնան: Հասարակութեան մէջ զրոյց կը պտտի
պատերազմը վերասկսելու մասին: Տիմար Խալիֆան մի
փոքր ազգի դէմ տարած յաղթութիւններով հարբե-
ցած՝ մեծամեծ երազների մէջ է և միանգամայն վերին
աստիճանի հպարտ և խտապահանջ է եղած: Նա ա-
մեն կերպով կը ջանայ օգտուիլ այս հանգամանքներէն
և իր փտած կառավարութեան երկարատեւութեան հա-
մար նեցուկներ կը պատրաստէ: Այս օրեր հարալիսէի
դպրոցին մէջ ձերբակալուեցան երեսուն և հինգ թիւրք
երիտասարդ ուսանողներ, որոնք, քիչ բացառութեամբ,
բարձրաստիճան մարդկանց զաւակներ են: Ձերբակալ-
ուածները թիւրքական զինդանները նետուած սոսկալի
ծեծի և տանջանքների մէջ են: Ասոնց թւի մէջ կը
գտնուէին Ֆաիդ փաշայի որդին և մէքիմուպֆը պաշը
Ալի պէկի միակ զաւակը, որոնք առանց զինգան ա-
ռաջնորդուելու Սարայ-Պուրնի մէջ ձկնորդ համեղ
կերակուր դարձան:

Պէպէքի բարձունքների վրայ Բօպէրդ գօլէճի մօտ վանեցի մի կաթնավաճառ՝ իր յաճախորդներին կաթը տուած երբ կը վերադառնար՝ երկու զինուորներ կը յարձակուեն վրան, և վրով մի չուան ձգելով քարշ կը տան: Սուլթանի անօթի զինուորները կարծելով թէ հայը մեռած է՝ վերջինիս մօտ գտնուած 150 գահէկանը կանոնն և կը հեռանան: Սակայն մի քանի ժամ յետոյ կաթնավաճառը կը սթափուի և կիսամեռ վիճակի մէջ սողոսկելով, գլտորելով կը հասնի մի բռնակուծիւն, ուրտեղ մի քանի մարդիկ կը դարմանեն թշուառ զոհին: Զարմանալու ու է տեղի չը կայ հասկացողին թէ թիւրքերոյ մէջ, մանաւանդ սուլթանների քաղաքի մէջ, կեանքներ կեանքը որքան արժան է:

Երէկ իսլամութիւնը Մեզլուտի տօնը տօնեց: Մեզլիները մէջ, ամեն կողմ բազմութիւնը լիքն էր և լուսավառութիւն կար: Զինուորական մի նուագախումբ ելաւ զ Բէօշք գնաց մեծ Մարդակերին պատիւ և զբօսանք տալու համար: Միւս կողմէ բազմութիւն թընդանօթների միանուագ ձայները օդը կը թնդացնէին: Ժողովուրդի մի մասը բոլորովին տեղիտակ այդ տօնի մասին, կարծելով թէ զարծեալ կը բացուին կարմիր կոտորածների շարքերը, սարսափահար եղած այս կամ այն կողմ կը փախչէին: Թիւրք մոլեռանգ հասարակութիւնը վերջերս արդէն սաստիկ գրգռուած է քրիստոնեաների դէմ և թելադրութեան մի փոքրիկ կայծը բաւական պիտի լինի վառելու կոտորածների հրդեհը: Ղալաթիոյ կողմը, ուր կանխապէս աշխատաւոր բռնակիրները ընդհանրապէս հայեր էին, մինչդեռ այժմ, առանց դեղի համար մի հայ գտնուելու, քիւրտեր են բոլորը: Վերջիններէս մին հրապարակի վրայ կը կանչէր՝ հախ, Աստուած սուլթանի Համօի սիրտը կակղացընէր և միւս անգամ ևս հրամայէր կեանքներին ջարդելու, որով կարողանայի մի քանի հարիւր ոսկի գրպանել և մէկէքէթ գնալ, ինչպէս ցեղակիցներէս մէկը նախորդ կոտորածների ժամանակ 200 ոսկի թալանելով ուրախ-ուրախ հեռացաւ:

Մի քանի օր առաջ Պուլկարիոյ Ֆէրտինանտ իշխանը և Պօլիս եկաւ Սուլթանի հետ տեսակցութեան համար: Վերջինս, մեծ Մարդակերը, մեծ ընդունելութիւն տուաւ, միասին սեղանի հրաւիրեց, անոր կենացը բաժակ պարպեց և մասնաւոր կառքերով Շաքիր փաշայի ընկերակցութեամբ կամուրջի վրայ շրջագայելու պատիւը արժաւ: Անոր Վասիփօրէն ներս անցած ժամանակ սուլթանական յատուկ պատգամաւորը դիմաւորեց մինչև անոր շոգնաւը. և ինչպիսի պատիւներ որ հարկաւոր էին գործադրուեցան Ֆէրտինանտի համար: Թիւրք հասարակութիւնը անհաշտ աչքերով կը դիտէ Պուլկար իշխանի գալուստը և անոր տրուած ընդունելութիւնները: Թիւրքերը անկիւնների մէջ կը շնչէին՝ «քսան տարի առաջ մեր տիրապետութեան լծի տակ էին պուլկարները, մինչդեռ այսօր մեր խալիֆայի կողմէ մեծամեծ պատիւներ կը տրուին անոր իշխանին»: Ֆէրտինանտի գալուստի մասին ղանազան մեկնութիւններ կը տան: Ոմանց ասելով իբր, սուլթանը իշխանին հրաւիրել է Պուլկարիոյ թագաւոր հաստատելու, իսկ միւսների խօսքով՝ Սուլթանը երկիւղ կրելով մի յարձակումի Պուլկարիայի կողմէ՝ իշխանին հրաւիրեց իր մօտ հաշտութեան և բարեկամութեան համար: Մարդասպանը Ֆէրտինանտին նուիրեց, հայերէ կողոպտած ոսկիներով շնորհած, մի թանկագին մատանի, մի ժամացոյց իր շղթայով միասին...

Վերջերս թիւրքական պաշտօնական թերթեր կը հրատարակեն, թէ Սերպիոյ սահմանագիւղը կատարեալ անդորրութեան մէջ է: Առ հասարակ այսպիսի լուրեր հասարակութիւնը հակառակը կը հասկանայ. այսինքն թէ՛ Սերպա-թիւրքական սահմանագիւղի վրայ խաղաղութիւնը վտանգուած է: Այս օրեր 20,000 զինուորներ Պրուսայի մէջ հաւաքելով ուղարկուեցան սերպական սահմանները:

Վ. Պօլի շուկաները, փողոցները, ամեն կողմեր օրը ցերեկով կը գործուին ամեն կարգի աճիւններ, ըսպաննութիւններ, գողութիւն: Նախատինք, թշնամութիւն, հայհոյանք մահաւանդանքների կողմէ արդէն սովորական են դարձել: Թունաստանի վրայ տարած յաղթանակը հպարտացուց մահամեծի հաւատարիմ զաւակներին, որոնք տակաւին քիչ առաջ, նախ քան Թունա-թիւրքական պատերազմը, ողբացողներ էին փտած թիւրքիայի կացութեան վրայ. իւրաքանչիւր իրաւմ մի սուլթան, մի հրամայող բռնաւոր է իր փողոցի կամ պազարի մէջ: Վայրենի քիւրտերի լեզուները մըջնենի նման կը վիստան Ստամբուլի հրապարակը և, ինչպէս քիւրտիսդանի խուլ լեռների, կիրճերի մէջ կամ ճանապարհների վրայ, նոյնպէս Վ. Պօլի մէջ, շնորհով վեհափառ աւագուկապետ սուլթանի, սեփականատէրեր են կեանքների կեանքին, պատւին, մալին և բոլոր ունեցածին: Պօլի և ամբողջ թիւրքիոյ վիճակը խիստ վատթար է. ժողովուրդը շուարած և յուսահատութեան է մատնուած:

ԱՍՏՆԱ.

ՆԱՄՍԿ ԲԵՅՐՈՒԹԵՑ

6 Սեպտեմ. 1897.

()գոստոսի առաջին շաբաթը տեղիս կառավարական պալատի մէջ տարօրինակ իրարանցում կար, որի պատճառը 1-2 ժամ թաքուն պահուելէ յետոյ, շնորհով թիւրքական գաղտնապահ պաշտօնեաների, անմիջապէս երեւան եկաւ: Այդ օրէն հազիւ մի քանի շաբաթ առաջ Վ. Պօլի տիրահաջակ Նազըմ փաշան Երուսաղէմէն տեղս կը հասնէր վախութեան պաշտօնով: Նա դեռ իր հանգիստը չունեցած և իր շուրջը չը դիտած՝ այդ օրը Վ. Պօլսէն սուլթանական մի հրաման կը ստանայ անմիջապէս, դարձեալ նոյն պաշտօնով, Դամասկոս ուղևորուել՝ այդտեղ նոր ծագած ապստամբական շարժումները և աղատական թիւրքերի խռովութիւնները զսպելու համար: Քաղաքիս մէջ տուրածուած զոյցներին նայելով Նազըմ փաշան իր պաշտօնատեղին հասնելով, 5 օրուայ ընթացքի մէջ, ձերբակալել է 40-է աւելի տաճիկ աղատական-խառնակիչներ: Աղատական կոչուածների մեծամասնութիւնը կը կազմուի Ռէժիի և կառավարական պաշտօնեաներէն: Առ այժմ հետեւանքի մասին որոշ տեղեկութիւններ չը կան, սակայն Դամասկոսի ազգաբնակչութեան վիճակը, շնորհով Նազըմի գործադրած խիստ միջոցների և գրգռութեան, հետզհետէ կը ծանրանայ և ընդհանուր սարսափը կը տիրէ ժողովուրդի մէջ:

()գոստոսի 25-ին Նազըմի յաջորդ նորեկ կուսակալը յանկարծակի կերպով ծանապարհ ընկաւ Դամասկոսի համար և այնտեղ միայն երկու օր մնալով վերադարձաւ տեղս՝ իր պաշտօնավայրը: Ասոր պատճառը, իբր թէ Նազըմ փաշայի և Դամասկոսի զինու-

րական ընդհանուր հրամանատարի մէջ ծագած մի ծանր վէճն է, որի հետեւանքը և եղելութիւնը դեռ ևս գաղտնի կը պահուի: Այդ վէճի կադադրութեան և այդ երկու թիւրք պաշտօնեաների մէջ հաշտութիւն կայացնելու համար Կ. Պօլսէն հրաման կը գոյ տեղիս նորեկ վալիին՝ մեկնել Գամասկոս և կարգադրել այդ:

Սուլթանի տարեգարծը Բէյրութի մէջ խիստ տարօրինակ կերպով տօնուեցաւ՝ քան նախորդ տարիները: Ամեն փողոցի մէջ դրուած էր Համիտի մեծագիր պատկերը, որի մէջ սուլթանի ոտքերի տակ ընկած էին յոյների թագաւորը և յոյն զինւորների պատկերներ: Իւրաքանչիւր թիւրք, ոգևորուած, իր հրացանը կը պարպէր հելլէն զինւորների կամ թագաւորի պատկերին: Խալանքների մէջ ոգևորութիւնն ու կատաղութիւնը ծայրայեղութեան էին հասել: Այդ օրը շուկաները համարեա բոլոր քրիստոնեաների խանութները փակուած էին և հասարակութիւնը ապաստանած իր տների մէջ ահով ու սարսափով կը սպասէր օրուայ վերջանալը:

Բէյրութի վիճակը օրէ օր անտանելի կը դառնայ: Թիւրքերը վերջին աստիճան կատաղած են ԅուսանութեան պատերազմի յաղթանակէ ի վեր. բացարձակ կերպով եւրոպացիներին կը պոռան թէ՛ յմենք, թիւրքերս, Մուհամմէտի և Գուրանի զօրութեամբ պիտի յաղթենք ամբողջ Եւրոպիայ և մասնաւորապէս Անգլիոյ:

Կ. ԱՐԾԱՐՈՒՆԻ.

ՎԱՏ ԲԱՐՔԵՐ

ԵՒ

ՆՐԱՆՑ ԱՍՊԵՏՆԵՐԸ.

Այն ծանր անաջողութիւնները, որ վերջին երկու տարւայ ընթացքում կրեց հայկական դատը և այն տարտամ ու շփոթ դրութիւնը, որ ստեղծեցաւ հայ յեղիս մէջ այդ անաջողութիւնների շնորհով, բնական կերպով առաջացրին մի նոր տրամադրութիւն, որ հակադրեցութիւն էր յեղափոխական գաղափարի դէմ առհասարակ. առաջացրին լեհակցիա: Մէկ ազգ մեծ է ու հերոս, կամ ողորմելի է ու վատ միայն փորձութիւնների ժամանակ: Հայ ժողովուրդը վերջին տարիների սոսկալի փորձութեան մէջ եթէ ցոյց տուց մասամբ իր մեծութիւնը իր կրաւորական տոկոսնութեամբ, պէտք է ցաւով խոստովանել, որ հրապարակի վրայ վնասող հայրենասէր ու յեղափոխական կարծեաւորներն առհասարակ սկսան ցոյց տալ իրանց մտաւոր ու բարոյական անանկութիւնն ու ապականութիւնը, իրանց շահախնդրական ձգտումները, իրանց ստոր յատկութիւնները, որոնք աջողութիւնների միջոցին խնամքով քողարկում էին: Այդպիսով հայ հրապարակի վրայ ստեղծեցան անամօթ բարքեր: Եւ յանկարծից որքան շատացաւ հայ հայրենասէրների թիւը, որքան շատացան ու լեզւանի դարձան խեղճ հայ ժողովուրդի փաստաբանները, որքան մեծ ձայնով սկսան պոռալ, հայ ժողովուրդի շահերի նախանձախնդիր ներկայացնելով իրանց, աւելի լաւ ծածկելու համար իրանց անձնական ստոր շահախնդրութիւններն ու թաքուն նպատակները, և աղբային շփոթութեան պղտոր ջրի մէջ ձուկ որսալու նկրտել: Հայրենասիրութիւն, յեղափոխական, գործիչ,

դրանք դարձել են շատ գոյների և շատ արժանագին խօսքեր, և ինչ տեսակ բարքեր ասես ձգնում են ամփոփել այդ խօսքերում: Եւ յեղափոխական ամենաաղնիւ խմբերում ներս սպրդեցան և կան Նազըմ փաշայի գործակալներ և անձնական շահ որոնողներ: Եւ երբ այդպիսի յաղնիւ գործիչները՝ սկսան մատնել իրանց ընկերին, իրանց եղբօրը, դաւաճանել այն ամենին, ինչ որ առաջ իբր թէ պաշտում էին, երբ նրանք արգելքներ գտնելով իրանց ստոր դիտումների ու շահասիրութեան յագեցում տալու առաջ, օգտուում էին հասարակութեան շփոթ տրամադրութիւնից և սկսում յարձակել ուրիշների վրայ՝ հասարակութիւնն այդ ուրիշների դէմ գրգռելու նպատակով՝ և հրապարակապէս երևան հանել ներքին գաղտնիքներ ու մատնութիւններ անել, — դրանք, այդ յաղնիւ գործիչներն՝ ամենայն լրբութեամբ իրանց անւանել սկսան ամենամեծ հայրենասէրներ, յեղափոխականներ և հա՛գիստ խղճով ձկներ որսալ ու իրանց բարձրի վրայ քնանալ: Դրանք են հիմա հայ հասարակութեան մէջ ընդհանրացած բարքերը, որոնց ամենափայլուն ներկայացուցիչներն են Արիփարեանները և ալֆարիական նոր ձագուկ Տոնապետեան անուն տեղեւոր, անբարոյական անձի պէս անհատներ:

Այդպիսի բարքեր ուրիշ աղբերի մէջ էլ ժամանակ առ ժամանակ երևան են գալիս, և մեր մէջ ներանց յաղթահարելով այսօր, մենք, հայ յեղափոխականներս, դժբախտաբար, չենք կարող վստահ լինել, որ նրանք տեղի չեն ունենալ դարձեալ վաղը: Մէկ այնպիսի թարմ և նոր աչքը բացող հասարակութիւն, ինչպէս հայ հասարակութիւնն է, մէկ այնպիսի անփորձ և միշտ վերջերս յոյսերով լի երիտասարդութիւն, ինչպէս հայ երիտասարդութիւնն է, շատ դիւրութեամբ կարող է ընկճել ու ենթակայ լինել այնպիսի անբարոյականացուցիչ բարքերի ու ընթացքի, որոնց դիմադրելն իր ոյժից ու մաքից վեր է, և վեր է հէնց այն պատճառով, որ այդ հասարակութիւնը և այդ երիտասարդութիւնը տակաւին նոր են ոտք կոխում քաղաքական կեանքի շէմքի վրայ: Ամենադժուարն է այդ շէմքի անցնելը, ամենահիմնականն է այդ ըրպէի մաքառումը, ամենադառն է նաև այն գիտակցութիւնը, որն այդ շէմքի վրայ և այդ մաքառման միջոցին արթնանում է նրանց՝ հասարակութեան ու երիտասարդութեան մէջ: Բայց այդ ճակատագրական ըրպէին մի և նոյն ժամանակ կատարւում է պատմական մեծ գործողութիւնը մէկ ազգի մէջ, այն է՝ ոյժերի զտումն և ընտրութիւնը: Նրանք, որոնք կարողանում են դիմադրել վատ բարքերին և անպղտոր մտքով, քաջառողջ սրտով անցնել այն ըրպից, դրանք հանդիսանում են ճշմարիտ ու փորձաւոր յեղափոխականներ, մարտնչող կոչման բարձրութեան վրայ կանգնած անհատներ, որոնց ոգևորողը և ուղղեցողը Գաղափարն է և միմիայն Գաղափարը և որոնց համար յեղափոխական գործը ըրպէական մի յափշտակութիւն չէ, մանաւանդ ոչ էլ անձնական շահերի գոհացման ստոր արհեստ, այլ ազնիւ ու անկաշառ մտքի քննութեան արդիւնք և անկեղծ սրտի հետ միութեամբ կապած մի վսեմ երևոյթ: Իսկ նրանք, որոնք չեն կարողանում դիմանալ ամեն — և ցաւալի է ասել — շատ անգամ չնչին — փորձութիւնների բովին. նրանք, որոնց մէջ յեղափոխական գաղափարը մի ներքին համոզում չէ և ոչ էլ գործը՝ մտքի դատողութեան և գագցման անկեղ-

ծուծեան մի յարատե հասկացողութիւն. և նոյնպէս նրանք, որ չունեն իրանց մէջ բաւականաչափ բարոյական ոյժ, որոնք մտաւիտ են, երկիւղով վերաբերող դէպքի ամենապարզ պատասխանատուութիւն, որ կարող է ընկնել նրանց վրայ, — այդ ամենքը, որոնք ստւարմասն են կազմում, շատ դիւրութեամբ ընկճւում են վատ բարքերի ազդեցութեան տակ, կամ իսպառ չեզոքանալով և կամ թուլակի պէս կրկնելով վատաբարոյ անձերի խօսքերը և կոյրի պէս հետեւելով նրանց: Վատաբարոյ անձեր. դրանք արդէն դուրս են գալիս այդ թուլամորթ ու բարոյապէս անանկների շարքերից: Եւ դրանք զանազան կերպով աջողում են ներս սպրդել յեղափոխական ամենաազնիւ շրջանները: Եւ ի՞նչու: Գեղափոխական գործն այդ վատաբարոյների համար շահախնդրական արհեստ է, յեղափոխական կուսակցութիւնը՝ չարչիական ընկերութիւն, և ամեն ինչ կենտրոնացած միմիայն իրանց ետականութեան վրայ: Արհեստը ձգտում են շահագործել անձնական շահի համար, ընկերութիւնից պահանջում են նիւթական կանոնաւոր վարձատրութիւն, յայտնի է թէ ինչ ծառայութիւն են արել, որ արդէն ուզում են ապրել ու... բազմանալ հասարակութեան հաշուով, և իրանց անձի շահն ու վայելքը՝ կէտ նպատակ է նրանց ամբողջ ընթացքի: Եւ ի՞նչ ընթացք, նրանք քծնում, շողորթութում, ստրուկ, ձձի են դառնում այն անձերի առաջ, որոնց մտադիր են խաբել, սիրաշահել՝ իրանց անձնական ծածուկ դիտումների իրագործման համար: Բայց հէնց որ երևան է գալիս մէկ անակնկալ առիթ, որ ցոյց է տալիս այդ անբարոյականների տգեղութիւնը, հէնց որ երևան է գալիս մի մերկացնող պարագայ և այդ ջնջւիտներն ու քծնող քարտիւֆներն այլ ևս անկարող են լինում կրել իրանց դիմակը, — նրանք յանկարծ երևան են գալիս իրանց բարձրացած մտքի ու սրտի ամբողջ ողորմելիութեամբ ու տգեղութեամբ և իրանց բարոյական ապականութեամբ ու սնանկութեամբ: Իրանց երեսի դիմակը պատուելով, նրանք սկսում են, բնականաբար, ամեն ճիգ թափել դուրս պրծնելու համար այն անախորժ վիճակից, որի մէջ իրանց ընկած են տեսնում, մի վիճակ, որը սպառնում է բոլորովին մերկացնել ամենքի առաջ նրանց բարոյական ապականութիւնը: Այդ պարագայում անբարոյականները, որ յեղափոխական ասպարէզում դեռ երէկ անյայտ էին, բնականաբար գործ են դնում ամեն միջոց անխտիր կերպով՝ ուրիշների վրայ բարդելու մեղադրանքներ, որպէս զի իրանց սեփական ստորութիւնն ու յանցանքները երեւան չը գան, լրբութեան քողի տակ ծածկւեն: Եւ որոնք են այդ ուրիշները լինում: Հարկաւ, միշտ ներքին, որոնք իրանց դիրքով աչքի են ընկած, որոնք ունեն պատասխանատու դեր, որոնց գործը և ուրեմն պարտականութիւնն էլ ծանր է: Հետեւաբար, դա յարմար հող է, մանաւանդ եթէ այդ ուրիշներն, ինչպէս ամեն-մի հասարակական գործիչ, ունեն հակառակորդներ, նաև թշնամիներ, որոնք միշտ որսորդական շների պէս առիթ են փնտռում նորանոր քարկոծման: Եւ անբարոյականները սկսում են թափել իրանց հայհոյանքները, իրանց լուտանքները, իրանց զրկարտութիւնները, իրանց սուտեր, անխիղճ, անամօթ, լպիւրջ կերպով, հարբեցած միմիայն մի դիտումով. այն է՝ ծածկել իրանց վատութիւնը, ուրիշներին վատ ներկայացնելով, հասարակութեանն ուրիշի դէմ գրգռելով և այդպիսով ձգնել անդամալուծելու այն մեր-

կացումները, սր այդ ուրիշն կանէ վատերի դէմ: Եւ սկսում է հալածանքը: Ուրիշ, քաղաքակիրթ հասարակութիւնների մէջ այդպիսի հալածողների վրայ զըզւանքով են նայում, իսկ հայերիս մէջ, դժբախտաբար, տակաւին նրանք աջողում են երես ցոյց տալ և դեր խաղալ հասարակութեան մէջ: Դրանցից դուրս են գալիս դաւաճաններ ու մատնիչներ, դրանցից դուրս են գալիս հասարակութեան ցեցեր, դրանցից դուրս են ապականող դասալիքներ: Ուրիշ ազգերի մէջ այդպիսիները հալածւում են հասարակութեան, կողմից իսկ մեր մէջ... մեր մէջ, սկսած Մ. Նալբանդեանցի ժամանակներից (աւելի հեռուն չենք գնում) ամեն աչքի ընկնող և նոյն իսկ բարձր անձնաւորութիւնների գլխին ամեն թուր ու մուր են են թափել՝ նրանց ժամանակի հանգամանքների համաձայն չարախօսութեամբ ու ամբաստանութիւններով: Եւ յետոյ: Գետոյ նոյն իսկ այդ վատ հալածողներից ոմանք այն անձնաւորութիւնների կեանքը թուլաւորելուց զատ՝ աջողել են աղւեսաբար հասարակութեան մէջ տեղ գրաւել և մինչև անգամ կոկորդիլոսեան արցունքներով մասնակցել թաղման հանդէսին այն անձերի, որոնք նրանց իսկ զոհերն էին: Եւ դա տրամաբանական է. առաջ՝ գլուխ ուտող, յետոյ՝ քէլ է խ (հոգեհաց) ուտող:

Ահա մեր հասարակական և յեղափոխական ասպարէզում առաջ եկած վատ բարքերը: Ապագայ ուսումնասիրողը կապէ ազգային գոյութեան ճշմարտամիջոցին առաջացած այդ երևոյթների հանդէպ և բըրբըրելով անցեալը, նա առատութեամբ կը գտնէ ստոր տիպերի նմուշներ, մեծ ու փոքր, նշանաւոր ու աննշան: Թէև անհերքելի է, որ այդ տխուր ծագած լինելով ազգային որոշ հեռանդ գրութիւնից, այդ գրութեան դարմանումն է միայն, որ կարող է ախտը ոչնչացնել, բայց մեզ համար դա մի շօշափելի ներկայ է, որ զգում ու տեսնում ենք այնքան աւելի, որքան ազգային դրութիւնն է վատթարանում և որքան մտքերն են պղտորում: Եւ մենք, յանուն յեղափոխական գործի յարատեւութեան, ստիպւած ենք մաքաւելու այդ բարքերի և նրանց ասպետների դէմ ամեն օր, ամեն տեղ: Տխուր պարտականութիւն, բայց և անհրաժեշտ. յեղափոխական ցախաւելը և տաճարի խարաղանը պէտք է մաքրեն ասպարէզը յեղափոխական չարչիներից, պարիզիտներից (օտարակեր), ցեցերից ու վատերից:

Վերջերս էլ այդպիսի մի տիպ երևան եկաւ յանձին Պտ. Տօնապետեան անուն մէկի, որ ժամանակին ղեկավար գրութիւնից խոյս տալու համար՝ Վովկասից փախչելով Վ. Պօլիս, այդտեղ ծառայում էր սուլթանապաշտ «Արեւելքի» խմբագրութեան մէջ: Նրա համար այսօր իր անունը «Հնչակում» տպագրւած տեսնելն իսկապէս մեծ պատիւ է, թէկուզ այդ անւան կից դրւած լինի նոյն իսկ թշուառական ածականը: Պոլսական կասկածաւոր «կրթութեան» անթիւ այլանդակներից մէկը, ժամանակին թղթակից Մ. Թիւթիւնճիէֆի և բարեկամ ու բարոյական աշակերտ Արփիարեանի, նա հէնց այս վերջինի մասին «Հնչակում» յայտարարել է — մի տարի դեռ չը կայ — թէ իր մատնողներից մէկն էր, և դա՛ հէնց այն նամակում, որի մէջ նա խստօրէն պարսաւում էր Չերազին՝ իբրեւ դաւաճանների պաշտպանի: Միայն վերջին տարին մտած Հնչ. Վ. — թեան մէջ, որի Վենտրօնի առաջ նա գիտէր միայն քծնել, իր անբարոյական, որպէս նաև շահախնդրական ընթացքի պատճառով ար-

տաքսեցեալ Կուսակցութիւնիցս: Անձնական թշնամութեամբ դրդւած այդ վերջինի դէմ՝ այսօր այդ նորատեսակ տխուր ասպետն արդէն նոյն արտիարականութեան ծառան է և Չերազի գործիք: Մենք չենք զարմանալ, եթէ նա մէկ ուրիշ խմբակում էլ կծկւի: Հայկական դատի և հայոց ազգի ներկայ շիտթ ու պղտոր ժամանակների ստորաբարձ, տգէտ ու բախտախնդիր վիժւածքներից է նա: Եւ այդպիսիները չը պիտի տեղ ունենան յեղափոխական ասպարէզում:

Ա.

ՅԱԻՏԵՆԱԿԱՆ ՍՈՒՏ ՊԱՏԳԱՄԱՌՈՐԸ.

Մինաս Չերազը, որ իր ողորմելի գրչով անկարող է եղել մի խելօք տող գրել մինչև օրս և միայն հոսոսական ճարտարախօսութիւն է ցոյց տուել այն ժամանակ, երբ այդ գրչով իր ողորմելի „l'Arménie“ ում պաշտպանել է այն հայերին, որոնց ինքը մի քանի տարի առաջ նոյն իր թերթում գաւաճան ու մատնիչ էր հրուշակել, — այդ Մինաս Չերազն այսօր իր գրիչը ծառայեցնում է սուլթանի, հայութեան թշուառների, շահերի պաշտպանութեան: Դա ոչ միայն անսպասելի չէր, այլ և անխուսափելի է Չերազների պէս անսկզբութեամբ, անհամոզում, ջնդկատական ուղղութեան տէր մարդկանց համար: Այն ժամանակ, երբ հայ ժողովուրդն արեան ու թշուառութեան մէջ է խեղդում, Չերազներն, իրանց երեւակայում են Կ. Պօլսի պատերազմաբարձի, Միացեալ և այլ ընկերութիւնների և երեսփոխանական ժողովների բակում մղւած աճնական խնդիրների ասպարէզում: Չերազներն այդ ասպարէզում մի-մի հերոսներ են, և միջնադարեան ասպետի կեղծ դիմակը փոխած ազգասիրականի, կարծես թերթով իրար են հարձակում: Ազգային տրեան ասպարէզն էլ նրանք այդ բակի տեղ են ընդունել և դարձրել են իրանց անձնական շահամոլութեան, չարամիտ նախանձի ու թշնամութեան ասպարէզ: Չերազները կարող են պարծենալ. նրանք ստեղծել են Տօնապետանների պէս տխուր սրիկաներին, որոնք իրանց ուսուցիչների արժանի աշակերտներն են, նրանց յաջորդները, նրանց „անմահ գործերի“ շարունակողները: Եւ ահա ամիսներից ի վեր Չերազն իր դատարկ թերթում հիւրաւորում է այն բոլոր ծիծաղաշարժ ածականները, այն բոլոր կինտօյական ամբաստանութիւնները, պօլսական հոսոսաբանութիւններն ու կէկէլական, պառակական բանբասանները, որ ամեն-մի դուրս պրծած սրիկայ ու հացկատակ, պատառւած տեսնելով իր դիմակն, ուղղում է „Հնչակի“ և Հնչակեան Կուսակցութեան հիմնադիրների դէմ: Չերազը թող իր չափովը չը չափէ մեզ: Այդ սրիկաների ստորութիւններն ու ստախոսութիւնները և աղւեսական ագի խաղացները հիմա մեր դէմ՝ նոյնչափ մեր զգանքի ու արհամարհանքին են արժանանում, որքան և ամիսներ, մի տարի առաջ այն ամեն շողորմութեամբ թիւնները, որոնցով նրանք երեւակայում էին մեր աչքին իրանց սիրելի դարձնել: Տխմարներ. կարծում էին, թէ այդպիսով կաջողեն իրանց անձնական շահերին գոհացում տալ: Ստորաբարձներ, որոնք մեր արդար զայրոյթին ու զգանքին հանդիպելով և տեսնելով, որ իրանց պօլսական ու ջնդկատական խաղերով իրանց թաքուն նպատակին չեն հասնում, յետոյ երեւան եկան իրանց ամբողջ դարձելի էութեամբ և սկսան

քարկոծել այն, ինչ առաջ հաւատացնում էին, թէ կուռքի պէս էին պաշտում: Դրանք են՝ ինչ-որ Արփիարեաններ, Տամատեաններ, Տօնապետեան և դրանց նմանները:

Եւ ապա այն մարդը, որ ամբողջ տառաքան տարի հայութեանը հրապարակապէս ամենայն լրբութեամբ շարունակ խաբում էր, թէ ինքը Խրիմեանի և Նար պէյի հետ միասին պատգամաւոր էր Բերլինի վեհաժողովի ժամանակ. այն մարդը, որ այդ հրեշաւոր ու պոչաւոր սուտով ամբողջ եօթ տարի կերակրում էր նաև եւրօպացիներին՝ իր ծիծաղաշարժ „l'Arménie“-ի ճակատին միշտ գրելով իր մասին՝ „Նախկին Հայ Պատգամաւոր Բերլինի վեհաժողովում“, այն մարդը, որ „Հնչակի“ մերկացումներից և ՊԱՊ-տակի“ ապստոսների տակ ի վերջոյ ամօթահար եղած՝ իր թերթի ճակատից, միայն այս տարի, վերջապէս ըստիպեցաւ ձգել իր պատմական անամօթ խաբեալութեան զրօշմը, — այդ մարդն ահա այսօր իր թերթում նաև լայիս է, որ „Հնչակն“ ուղում է նրան „բարոյապէս մեռցնել“: Օ՛ յաւիտենական սուտ պատգամաւոր հայոց ազգի, բարոյապէս կարելի է մեռցնել միայն բարոյականի տէր մարդկանց. իսկ դուք և ձեզ նմաններն այդ չունէք և երբեք էլ չէք ունեցել: Եւ նախ քան այդ ասէիք և ուրիշների վրայ յարձակէիք՝ լաւ կանէիք դուք ինքներդ ձեզ վրայ նայէիք հայելիում, դուք, որ այսօր ձեր գրիչը սուլթանի շահերին էք ծառայեցնում:

Արդարև, „l'Arménie“-ի ներկայ տարւայ օգոստոսի համարում խմբագրական առաջնորդողի մէջ կարդում ենք հետևեալը. —

„Մենք, ուրեմն, կը հրաւիրենք հայ տարագիրները հըրաժարել ամեն քաղաքական եւ նոյն իսկ վարչական ինքնավարութեան նախագծերէ: Ընդհանուր քաղաքականութեան օսմաննայն կայսրութեան համար բաւական են Թիւրքահայերը քարեկեց դարձնելու: Մի քարեւորդուած վարչութիւն կատարեալ դրախտ է (délices — ամենամանր վայելք) հայ ՌԱՅԱ-յի համար: Յատուկ չարքուն ոչինչ ալ պէտք չէ, որպէսզի անոնց դէմ չը զորդուին տեղական միւս ազգաբնակչութիւններու նախանձը ու ատելութիւնը. ամեն բան թող ընդհանուր ըլլայ իրենց, չարքուն, բոլոր հայրենակիցները հետ միասին, որ ցեղերով, լեզուներով ու կրօններով տարբեր են իրարմէ“:

Դամանակին, սրանից միայն մէկ-երկու տարի առաջ, այդ լիզուն գործածողը կը քարկոծէր հայ հասարակութեան կողմից, իբրև թրքասէր և սուլթանի շահերի ու քաղաքականութեան պաշտպան մէկը: Իսկ այսօր, երբ ազգային դատի անաջողութիւնների շնորհով, ներկայ ընդհանուր բեկցիայի (réaction) միջոցին, սկսել են քարկոծել նրանք, որոնք իրանց սրբտում հաստատ ու հաւատարմաբար պահել են յեղափոխական ազատարար դադափարը և չեն ընկճում ձախորդութիւնների տակ. այսօր, երբ այդ բեկցիայի շնորհով դիմակաւորներն այլ ևս ձեռնտու չեն տեսնում դիմակն իրանց երեսին պահել և երեւան են գալիս իրանց աղտոտ արտով ու թաքուն մտքով. այսօր, երբ դրանք փրփրադէզ բերանով ձգտում են հալածել ուրիշներին, որոնք իրանց հաստատուն համոզումով ու որոշ դիրքով տակաւին արգելք են հանդիսանում այդ վատերի առջև, նրանց չը թողնելով մոլորեցնել հասարակութեանը, — այսօր այդ վատերը լեկտիւրաբար դաւաճանում են ազգային դատը և լեկտիւրաբար էլ պարծենում իրանց դաւաճանութեամբ, ներկայացնելով այդ իբրև մեծ քաղաքագիտութիւն ու ճշմարիտ ազգասիրութիւն: Եւ այդ նորատեսակ հերոսների ամբոխում

ով էր կոչւած հայերին հրաւիրելու հրաժարել ա-
մեն «քաղաքական և նոյն իսկ վարչական ինքնավա-
րութեան նախագծերէն»։ Մէկ Մուրատ բէյը, որ այ-
սօր դաւաճան է հանդիսացել և սուլթանից փաշայի
տիտղոս ստացել, մէկ էլ... Մ. Չերազ և իր նման-
ները և իր աշակերտները։ Ո՞վ կարող է փորձել հա-
յերին համոզելու, որ «բարենորոգումները բաւական են
թիւրքահայերը բարեկեց դարձնելու»։ Մէկ՝ դաւաճան
Մուրատ բէյը, որոնց «Ծրագիրն» է այդ, մէկ էլ...
Մ. Չերազ և իր նմանները։ Ո՞վ կարող է սքանչանալ,
թէ միայն «բարենորոգւած վարչութիւն մը կատարեալ
դրախտ է հայ ՌԱՅԱՅ՝ի համար»։ Մէկ՝ դաւաճան
Մուրատ բէյը, որ ռայա անունն էլ տալիս են հայե-
րին, մէկ էլ... նոյն Մ. Չերազ և իր նմանները, որոնց
համար հայը ռայա է։ Ո՞վ կարող է ճգնել հայերին
վախեցնելու այն արիւնալի առարկութեամբ, որը սուլ-
թանն ինքն էր գործածում տէրութիւնների առաջ
արդարացնելու համար իր արած սոսկալի ջարդերը։
Այդ առարկութիւնն էր հետեւեալը. — «Յատուկ հա-
յերուն համար ոչինչ ալ պէտք չէ, որպէսզի անոնց
դէմ չը գրգռուին տեղական միւս ազգաբնակու-
թիւններու նախանձն ու ատելութիւնը»։ Արիւնահե-
ղութեան այդ սպառնալիքի առարկութեամբ է սուլ-
թանը ճգնում թաղել հայկական խնդիրը, և այդ
առարկութիւնն իր կողմից գործածելով է, որ Չերազը
ձայնակցում է հայ ազգի Մարգասպանին։ Եւ շարու-
նակելով սուլթանական առարկութիւնը, ո՞վ կարող է
այնպիսի յայտարարութիւն անել թէ՛ «Յատուկ հա-
յերի ոչինչ ալ պէտք չէ, այլ ամեն բան թող ընդ-
հանուր ըլլայ օսման եւան հողի հայրենակիցներուն»։
Ինչհարկէ միշտ և միայն նոյն հայատեաց և օսման եւան
հայրենասէր դաւաճան Մուրատ բէյը, իսկ հա-
յերի մէջ միշտ և միայն նոյն Մ. Չերազ և իր նման-
ները, որոնք այժմ դարձել են օսման եւան հա-
յրենասէրներ։ Եւ մէկ անհանգիստ երազի մէջ Չե-
րազը տեսած լինելով Մուրատ բէյերի դափնիները և
փաշայական տիտղոսով վարձատրուած լինելը, զարթնելով
շտապում է իր վեհափառի կառավարութեան ամե-
նախնայ հպատակութեամբ համոզել ու աղաչել, թէ՛
«օսման եւան տէրութեան շահն է պահպա-
նել իր հպատակներին, առանց աղբի և կրօնի
խարուծեան, կեանքը, պատիւը և ինչքը» (*L'Armée-
nie* սեպտեմբերի թիւ)։ Ամեն-մի նոր քսմի նոր
հոսանք է բերում Չերազների ուղեղում, և մենք զար-
մանում ենք, թէ ինչպէս վեհափառ սուլթանը մի
ձեւալէզդին փաշա էլ իր կողմից յատուկ պատ-
գամաւորի դերով չէ ուղարկում Չերազի մօտ... Մէ-
թէ սուլթանը Չերազին «մարդու տեղ չէ դնում»,
ինչպէս ասում է ժողովուրդը։

Այդ է Չերազը, և այդպէս են իր բոլոր մեծ ու
պոտիկ աշակերտները։ Եւ այս ասողը միայն «Հնչակն»
ու «Ապառկը» չեն, այլ և ուրիշները։ Վիեննայի
Միթիթարեանց Միաբանութեան «Հանդէս Ամսօրեան»,
որ ամենքին յայտնի է, թէ որքան զգուշաւոր է և
կռիւ անել բոլորովին չէ սիրում, մինչև իսկ նա, իր
ներկայ տարւայ Օգոստոսի համարում, շատ բնորոշ,
ամփոփ ու ճշմարիտ կերպով պատկերացնում է Միւսաս
Չերազին։ Հարկաւ, վերև մեր առաջ բերած փաստե-
րից յետոյ բոլորովին բնական է, որ այդ յաւիտենա-
կան սուտ պատգամաւորը սուլթանի հայերէն օրգան
տաճկամով «Բիւզանդիոնի» աշխատակից լինէր։ Այդ

թերթում հայ հայրենասէրներին միշտ զօրքա հայ-
հոյում են և վեհափառ սուլթանին փառաբանում։
Այդ թերթի սիւնակները ճիշդ Չերազի տեղն է։
Միայն զարմանալի է, որ Չերազն ինքը՝ մի տարօրի-
նակ թիրիմացութեան շնորհով՝ գտնուում է Լօնդո-
նում և ոչ իր գեղածիժաղ Բօսֆորի ափին։ Այս-
պէս «Հանդէս Ամսօրեային» Կ. Պօլսից գրում են հե-
տեւալը՝ «Դիտողութեան մ' առթիւ» վերնագրով. —

«Բիւզանդիոն» օրաթերթը, որուն, քանի մը պարագաներու
մէջ քոնած ուղղութիւնը ապագայ քննադատութեան կը թողունք,
զի մի գուցէ... իր 202 թիւն մէջ «Հանդէս Ամսօրեայի» (կող-
մէն) պ. Մ. Զ...ի մէկ ուսումնասիրութեան (?)*) մասին գրած
քննադատութեան վրայ կը յարձակի յախուռն ու միտած գա-
ղափարով մը։ Պ. Խմբագիրը սա կէտը թող լաւ գիտնայ՝ թէ
անցած են այն քարեպաշտ (?) ժամանակները ուր կը հաւա-
տայինք միամտօրէն կեղծիքներու և զրոյցներու որոնք մեր ա-
մէն կարգի համոզումներու հիմունքը կը կազմէին, և որ ցա-
ւալին է՝ մեր ազգ. դաստիարակութեան խարխիւը նկատուած
էին։ «Հանդէսի» մէջ գրուած, թարգմանուած և նաեւ մեծա-
յարգ Միաբանութենէն և ուրիշներէն հրատարակուած «Ար-
գարու գրոյցին» ու նմաններուն վրայօր գիտնական քըն-
նադատութիւնը իւրենք չենք ուզեր նորէն կրկնել։ Միայն կը
ցաւինք՝ որ պ. Մ. Զ. այնպիսի գիտնական կենդրոնի մը մէջ,
հակառակ երկարամեայ փորձութեան, չէ՛ կրցած օգտուիլ դա-
րուս գիտութեան ծնող բերած արդիւնքներէն։ Տխուր իրակա-
նութիւն։ Այդ իբր քաջ պատմագէտ համբաւուածներ, այ-
սօրուն օրս, գիտութեան առջև բան մը չէ՛ն արժեք։ Մեր
Պօլսոյ գրական հրապարակը, վարժարաններու և ազգ. շքո-
ջանակներու մէջ, իւրաքանչիւր քայլափոխիդ, այդ տեսակ
ինքնակոչ պատմագէտներու, բանասէրներու, գիտնական-
ներու լիզէնսի մը կը հանդիպին։ Ամէնքն ալ ողորմելի գը-
լուխներ, սուտ ազգասիրութիւնը իրենց վահան ընտրած՝ ար-
գելք կը յարուցանեն ծմարտին, իրականին և օգտակարին
դէմ։ Ահա ասոնք են մեզ առաջնորդողները... Բայց ի՞նչ
ընեն խեղճիքը, ատով միայն կը ցած են միջնաւ և հի-
մայ իրենց գոյուլիւնը երաշխաւորել»։

Պէ՛հ, Չերազ, այդ խօսողը «Հնչակը» չէ, որին
ձեր ընթերցողներին ներկայացնում էք իբրև ձեր թըշ-
նամի, մի բան, որ իրական չէ, որովհետեւ «Հնչակը»
չէ կարող թշնամի լինել դէպի նրանց, որոնք արժանի
են նրա նողկանքին ու ծաղրին միայն։ Այդ խօսողը
«Հանդէս Ամսօրեային» է, որի հետ միասին մենք էլ
քաջ գիտենք, որ ձեզ պէս «ինքնակոչ պատմա-
գէտներ, բանասէրներ» և այլն Կ. Պօլսի փողոցներում
դէ՛գէտներով են վիտում և որ «ազգասիրութիւնը
ձեզ համար վահան է արգելք լինելու ճշմարտին»,
քանի որ «խեղճերդ ատով միայն կը ցած էք ձեր
գոյութիւնը երաշխաւորել»։ Եւ այդ բոլորից յետոյ
որքան ձեզ սա չի գալիս սրախօսելու փորձ անել,
թէ «Ապառկն» ու «Հնչակը» «ծաղրական-ողբերգա-
կան» են։ Այո, Օսմանցի հայրենասէր, թէ ծաղրական և
... թէ ողբերգական... ձեր հացէին։

*) Ստորագծւած բառերը և հարցական նշանները «Հան-
դէս Ամսօրեային» են։

Ժ. Խմբագր.

Ա Չ Գ.

— Տեղի սղութեան պատճառով քաղաքական լուրերը և
չուսակցութեան Գանձարանը ստուգած դրամական նւիրատու-
թիւնների ցուցակը կը գետնուեն «Հնչակի» յաջորդ համարում։

Յօդուածներ, թղթակցութիւններ, տեղեկութիւններ
և դրամ ու մանդատ ուղարկել հետեւեալ հասցեով. —
M. Beniard. — 22, Ormiston Road, Shepherd's Bush.
London W. [Angleterre].